

Cosmin Cristian OPREA

ÎNTRE ROMA, BUCUREȘTI ȘI MOSCOVA

Catolici, ortodocși și regimul
comunist din România la
începutul Războiului Rece
(1945–1951)

Traducere din limba italiană de Prof. RADU GÂDEI
Prefețe de Philippe Chenaux, Sergio Tanzarella

CETATEA DE SCAUN
EDITURA

CUPRINS

PREFAȚĂ DE PHILIPPE CHENAUX	11
PREFAȚĂ DE SERGIO TANZARELLA.....	15
INTRODUCERE	21
1. Subiect.....	22
2. Starea actuală a cercetării științifice.....	25
3. Metodă de lucru	31
4. Împărțire și organizare	33
5. Mulțumiri	34
PARTEA I MOȘTENIREA TRECUTULUI APROPIAT	37
CAPITOLUL I CÂTEVA ASPECTE ALE SITUAȚIEI BISERICII ORTODOXE ȘI CATOLICE DIN ROMANIA ÎNAINTE DE RĂZBOIUL RECE.	
1.1. Biserica Ortodoxă Română devine Patriarhie.	45
1.2. „Nodul gordian” dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Catolică: Concordatul cu Sfântul Scaun	62
CAPITOLUL II PERIOADA DE TRANZIȚIE DE LA REGAT LA REPUBLICA POPULARĂ 6 MARTIE 1945 - 30 DECEMBRIE 1947.....	
2.1. Raportul Stat - Biserică în timpul regimului comunist.....	98
2.2. Biserica Ortodoxă Română	115
2.3. Relațiile dintre Biserica Ortodoxă Română și Patriarhia Moscovei	138
2.4. Biserica Catolică de ambele rituri	156

PREFAȚĂ DE PHILIPPE CHENAUX

Istoria din timpul războiului rece încă nu și-a dezvăluit toate tainele. România reprezintă un caz particular și emblematic al persecuțiilor pe care le-au suferit Bisericele (mai ales Biserica catolică) la sfârșitul anilor Patruzeci ai secolului trecut. Este un caz particular pentru că România este o țară aflată între Orient și Occident, de confesiune ortodoxă, dar cu limbă de origine latină, țară în care trăia o importantă minoritate catolică de rit latin și bizantin. Este un caz emblematic pentru că România constituie un exemplu perfect al politicii anticatolice duse de regimurile comuniste din Est care urmărea, pe de o parte, să creeze o serie de divizări între Biserica catolică și celelalte Biserici sau chiar în interiorul ei (conform logicii divide et impera) și, pe de altă parte, să o separe de centrul său de la Roma. Român de confesiune ortodoxă, dar cunoscând foarte bine lumea catolică deoarece a studiat mulți ani la Roma datorită unei burse de studii oferite de Comitetul Catolic pentru Colaborare Culturală de pe lângă Consiliul Pontifical pentru Promovarea Unității Creștinilor, făcând parte din primele generații din România postcomunistă (avea doar doisprezece ani la căderea lui Ceaușescu), Cosmin Cristian Oprea era bine pregătit pentru a aborda tema delicată a raporturilor dintre „Roma, București și Moscova” la începuturile războiului rece. Bazată pe o vastă documentare în mare parte inedită, teza sa de doctorat, discutată în cadrul Facultății de Istorie și Bunuri Culturale ale Bisericii din Universitatea Pontificală Gregoriană în martie 2012 și acum publicată în versiune integrală ca primul dintre titlurile noii colecții „Istoria Europei Orientale” constituie o contribuție deosebită la istoriografia religioasă a României din perioada imediat următoare

2.5. Relațiile dintre catolici și ortodocși	185
CAPITOLUL III 1948 ANUL MARILOR SCHIMBĂRI.....	205
3.1. Noua legislație ecleziastică: Legea cultelor.....	207
3.2. Patriarhul Justinian Marina.....	219
3.3. Denunțarea concordatului cu Sfântul Scaun.....	248
3.4. Reîntoarcerea greco-catolicilor la ortodoxie	261
CAPITOLUL IV PERSECUȚIA	301
4.1. Arestarea clerului superior	302
4.2. Comitetul Catolic de Acțiune din România.....	344
4.3. Nunțiatul Apostolic în România (1945-1950)	369
4.4. Procesul Nunțiatului (1950-1951)	408
CONCLUZII.....	441
BIBLIOGRAFIE GENERALĂ	447
SIGLE ȘI ABREVIERI	478

CAPITOLUL I

CÂTEVA ASPECTE ALE SITUAȚIEI BISERICII ORTODOXE ȘI CATOLICE DIN ROMANIA ÎNAINTE DE RĂZBOIUL RECE.

Creștinismul s-a răspândit în România încă din primul secol, ca urmare a predicilor Sfântului Apostol Andrei și, conform celor mai recente studii, a prezenței Sfântului Filip. După cucerirea romană de către împăratul Traian (98-117), la sfârșitul anului 106, noua credință s-a transmis mai rapid de la o persoană la alta. Din acest motiv, creștinismul român este cel mai vechi în aceste regiuni ale Europei Răsăritene, după Grecia, dar nu s-a extins ca urmare a unui ordin oficial, cum s-a întâmplat în cazul popoarelor slave sau al maghiarilor și, de aceea, se poate vorbi despre un creștinism „de jos în sus”, impregnat cu multe tradiții păgâne creștinizate cu timpul și păstrate până astăzi.

Limba folosită în noua provincie era latina vulgară, care, asimilată de populația daco-romană și vorbită de oamenii obișnuiți, se află la baza actualei limbi române, alături de graiul geto-dac și cu elemente ale slavilor, sosiți pe aceste pământuri în secolul al VII-lea. Caracterul de limbă neolatină este scos în evidență de morfologie, de sintaxă ca și de elemente fundamentale ale lexicului, de folosință permanentă, toate acestea fiind de origine latină. Românii iau naștere ca popor și creștini în același timp. Sunt două aspecte inseparabile care fac parte din esența națiunii române. Poporul român este singurul de origine latină și de confesiune ortodoxă¹.

¹Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Manual pentru Seminarii teologice*, Galați 1996, p. 45.

Terminologia de origine latină, cea care denumește noțiunile fundamentale ale credinței și ale cultului, este o mărturie ulterioară în favoarea caracterului precoce al noii religii de la nord de Dunăre: Dumnezeu < *Domine Deo*; înger < *Angelus*; biserică < *basilica* etc. Foarte devreme, acest spațiu intră pe orbita Constantinopolului într-un „Commonwealth bizantin”²; la sfârșitul secolului al IX-lea s-a introdus, și pe aceste teritorii, ca limbă de cult, cea slavă, așa cum în Occident era latina, menținută astfel până în secolul al XVII-lea. Cu această ocazie, în limbajul religios au intrat multe cuvinte referitoare la cult și la organizarea preoțească: *post-ajun*; *taină*-sacrament; *duhovnic*-confesor etc. Tot prin intermediul limbii slave au fost introduse în română cuvinte religioase grecești: *potir*-poterion; *episcop*-episcopos; *har*-haris etc.³

Mărturie incontestabilă a creștinismului în aceste zone era prezența frecventă a martirilor în timpul persecuțiilor din timpul domniei unor împărați ca Decius (249-251), Dioclețian (284-305), Licinius (308-324) și Iulian Apostatul (361-363). Cei mai cunoscuți erau cei patru martiri de la Niculițel (Zotic, Atal, Camasis și Filip) ale căror moaște se află la mănăstirea Cocos din județul Tulcea. În biserica în care au fost găsiți, se păstrează actul lor martirolologic, confirmat și de *Martirolologyum geronimiano*⁴.

În aceste locuri s-au născut teologi de mare valoare, ca Dionisie cel Mic care a calculat era creștină începând de la data nașterii lui Isus, calcul rămas până astăzi la baza calendarului creștin; de asemenea, Ioan Cassiano, originar din Dobrogea, numit de cardinalul Špidlik „pod antic între Orient și Occident”⁵, care a adus în Apus regulile monahismului răsăritean⁶ și a întemeiat două mănăstiri la Marsilia, în Franța.

În secolele XIII-XIV au apărut formele stabile de organizare sacerdotală pe teritoriul românesc, adică mitropoliile, atât în Valahia, în

²Termenul a fost consacrat datorită cărții istoricului englez de origine rusă, Dmitri OBOLENSKI, *The Byzantine commonwealth: Eastern Europe 500-1453*, London 1971.

³Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, cit. p. 45.

⁴Florin CONSTANTINIU, *O istorie sinceră a poporului român*, București 2014, p.54

⁵*Il contributo della Romania ad una spiritualità europea*. Discurs pronunțat de părintele T. Špidlik la Universitatea din Cluj la 30 mai, cu ocazia conferirii titlului de *doctor honoris causa*, în T. ŠPIDLIK, *Miscellanea*, IX, pp. 430-431.

⁶Ibid.

1359, cât și în Moldova, în 1387. Pe de altă parte, s-a profilat un tip de cooperare între puterea politică și cea ecleziastică, denumită „simfonie bizantină” care a caracterizat raportul dintre stat și Biserica Ortodoxă. Era vorba despre o armonie între puterea spirituală și cea temporal, fără ca una s-o excludă pe cealaltă. Modelul bizantin valid în ortodoxie era acela al conviețuirii dintre cele două tipuri de autoritate: laică (Statul) și ecleziastică (Biserica). Mai mult decât un principiu juridic, era un postulat al credinței, după cum susține și teologul rus Evdokimov⁷. Modelul creștin-răsăritean al raporturilor dintre religie și politică era puțin cunoscut sau înțeles de către occidentali. Modelul ortodox privilegia, pe de o parte, puterea politică consolidată și consfințită și, pe de altă parte, cerea o poziție specială pentru Biserică. Aceasta, la început autonomă în misiunea ei spirituală, era redusă sub anumite aspecte la servirea puterii seculare. Puterea politică avea datoria să apere credința și să o răspândească⁸.

După căderea Constantinopolului, în 1453, întreaga moștenire, cea politică, dar și cea spirituală s-a răspândit în Commonwealth-ul bizantin, adică în țările de confesiune ortodoxă, astfel că se vorbește despre un *Byzance après Byzance*, formulă folosită pentru prima oară de istoricul român Nicolae Iorga⁹.

Teritoriul României a constituit zona de contact dintre expansionismul catolic prin intermediul regatului maghiar „apostolic” (cu misiunea de a aduce credința latină și celorlalte popoare) și cel ortodox, realizat prin Imperiul bizantin. În final, acesta din urmă se va impune, mai ales prin aderarea poporului la spiritualitatea sa. Confesiunea ortodoxă se potrivea mult mai bine cu mentalitatea oamenilor decât cea occidentală, printr-un creștinism popular, necontrolat de autoritățile ecleziastice și un misticism propriu lumii răsăritene.

Catolicismul și-a făcut simțită cu putere prezența pe aceste teritorii, în contextul politic al expansiunii regatului maghiar, între al X-lea și al

⁷Paul EVDOKIMOV, *L'Orthodoxie*, Paris 1965. Folosim în lucrarea noastră ediția românească: *Ortodoxia*, București 1996, p. 36.

⁸Constantin MIHAI, *Biserica și elitele intelectuale interbelice*, Iași 2009, pp.43-45.

⁹Nicolae IORGA, *Byzance après Byzance*, București 1935.

XIII-lea secol. Va fi oprit mai apoi de marea invazie mongolă din 1241. În timpul domniei regilor angevini, în Transilvania (aflată acum sub dominație ungurească) a început a doua fază a expansionismului catolic către Țările Române. Confesiunea catolică s-a afirmat și la curțile domnitorilor valahi și moldoveni, unde soțiile acestora au susținut-o fără rezerve. În Transilvania, măsurile s-au intensificat în timpul domniei lui Ludovic cel Mare (1342-1382), când, în 1366, pentru a poseda un titlu nobiliar era necesară apartenența la Biserica Romană, existând în acest sens și interdicția de a construi lăcașuri de cult, ca o barieră în calea „schismaticilor” [ortodocși]. Aceeași lege a fost reactualizată în 1428 de împăratul romano-german (1387-1410) și rege al Ungariei, Sigismund de Luxemburg (1410-1437)¹⁰.

În 1437, națiunea română a fost exclusă din viața politică și constituțională a Transilvaniei. Mulți s-au revoltat împotriva dominației ungurești în același an, dar, când revoltele au luat sfârșit, s-a stabilit că doar trei națiuni (*Unio Trium Nationum*), adică unguri, secui¹¹ și sasii¹², puteau să se bucure de drepturi în regatul Ungariei. În secolul al XVII-lea au fost recunoscute ca *receptae* cele patru confesiuni: catolică, luterană, calvinistă și unitariană, ortodoxia fiind lăsată într-o situație de inferioritate. După aceea, multe familii românești s-au maghiarizat ca să nu-și piardă statutul nobiliar, devenind iobagi, așa cum se întâmplase cu majoritatea românilor, și au trecut la catolicism, ca, de exemplu, familiile Dragu-Drágfi, Lațcu-Láckfi, Banu-Bánkfi și, de asemenea, cel mai cunoscut dintre acești români, Iancu de Hunedoara (1441-1456)¹³, eroul de la Belgrad.

Tot în Transilvania, la începutul secolului al XIX-lea, a apărut o altă confesiune, greco-catolică, unită sau catolică de rit bizantin. Ca urmare

¹⁰ Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca 1992, p. 86.

¹¹ Secuii sunt o populație cu origine incertă, stabilită în secolele al XII-lea și al XIII-lea în Transilvania în regiunile actuale Mureș, Covasna și Harghita, pentru a apăra granițele răsăritene ale Regatului Ungar.

¹² Sasii sunt o populație de origine germană, venită în Transilvania în secolul al XII-lea; la început erau de confesiune catolică, dar în secolul al XVI-lea cei mai mulți dintre ei au trecut la luteranism.

¹³ Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania*, cit., pp. 87, 73.

a promisiunilor Habsburgilor făcute populației române de a se bucura de aceleași drepturi ca alte națiuni din provincie, o parte a clerului acceptă primatul papei, *Filioque*, Purgatoriul și comuniunea prin azimă, ca și prin pâine dospită, ceea ce prelua cele patru puncte florentine stabilite prin Conciliul de la Ferrara-Florența (1438-1439), care consfințea unirea dintre greci și latini, dar cu condiția să-și respecte propriul rit și calendarul liturgic. Consecințele au fost de două tipuri: pe de o parte, s-a format un grup confesional în sânul populației române din Transilvania, având loc diferențieri atât între o zonă și alta, cât și în interiorul comunităților; pe de altă parte, cu toate că tabăra clericilor uniți nu a obținut toate avantajele promise la început, a putut deseori să profite de învățământul catolic din acele vremuri, atât la Viena, cât și la Roma, restabilind canalul de comunicare cu Cetatea Eternă, a cărei prezență în conștiința colectivă a românilor n-a dispărut niciodată¹⁴.

Pius al XII-lea, vorbind în acest sens ierarhilor români primiți în audiență la Roma, la 4 martie 1940, a spus:

„Venind la Roma, vă face plăcere să regăsiți din nou [în locul acesta] amintirea lui Traian și a civilizației aduse strămoșilor voștri de acest mare împărat [...]. Dar, privind celebra columnă, [...] privirea voastră urcă până în vârful capitelului doric, de unde domină împrejurimile statuia Apostolului Petru. Iată cele două Rome, de care voi rămâneți atașați prin tradiție”¹⁵.

O consecință a uniaticismului a fost și consolidarea raporturilor cu alte provincii românești, datorită ajutorului dat de domnitorii valahi și moldoveni care s-au implicat mai mult pentru apărarea credinței ortodoxe în confruntarea cu catolicismul susținut de Casa de Austria.

În concluzie, cultura și civilizația române, datorită poziției lor geografice¹⁶ au oscilat între Răsărit și Occident, constituind, așa cum s-

¹⁴ Bogdan MURGESCUL, *Istorie românească - istorie universală (600-1800)*, București 1999, p. 77.

¹⁵ *Discorsi e radiomessaggi di Sua Santità Pio XII. Secondo anno di pontificato 2 marzo 1940-1 marzo 1941*, Milano 1942, pp. 13-18.

¹⁶ Lucian BOIA, *ROMANIA BORDERLAND OF EUROPE*, London 2001.

a mai amintit, o simbioză între aceste două lumi, „cei doi plămâni” ai culturii europene, dar s-au distanțat evident prin intermediul unui filon puternic al identității naționale.

În ultimii ani, politologul nord-american Samuel Huntington, în principala sa operă, *Clash of civilisation* din 1993, a realizat o hartă a Europei. Linia de demarcație dintre Răsărit și Occident, trece prin România. În opinia sa, Transilvania, regiune românească din vestul țării (cea mai occidentalizată pentru că s-a aflat sub dominația ungarilor și apoi a Casei de Habsburg), aparține Occidentului. Huntington a pus, într-o parte, Occidentul catolic și protestant și, în partea cealaltă, Răsăritul ortodox. Din punctul său de vedere, civilizația răsăriteană este inferioară nu numai economic, ci și cultural¹⁷.

România face parte din Răsărit, în virtutea confesiunii sale ortodoxe, și din Occident, în virtutea rădăcinilor sale latine. „Această sinteză de latinitate și de ortodoxie care este, în sine, o formă de originalitate unică, a ajutat poporul român să se mențină, prin intermediul latinității, imposibil de confundat cu lumea slavă și, prin intermediul ortodoxiei, imposibil de confundat cu lumea națiunilor catolice din vecinătatea noastră vestică”¹⁸.

De aceea, atunci când se vorbește despre ortodoxie în general, trebuie specificat faptul că, dintre cele mai mari ortodoxii, adică aceea greacă, slavă și latină (română), aceasta din urmă este cea mai deschisă către Occident datorită rădăcinilor sale, așa cum a subliniat deseori patriarhul Daniel.

Nu este întâmplător faptul că papa Ioan Paul al II-lea a fost invitat să viziteze tocmai România (între 7 și 9 mai 1999), o țară în mare parte ortodoxă, pentru prima oară după marea schismă, inaugurând cu această ocazie vizitele sale istorice în Răsăritul creștin.

¹⁷ Ioan-Aurel POP, *Când s-a creat linia Huntington?* în „Magazin Istoric”, N.7-2001, p.17.

¹⁸ Dumitru STĂNILOAI, *Rolul ortodoxiei în formarea și păstrarea ființei poporului român și a unității naționale*, în „Ortodoxia”, N. 4 - 1978, p. 599.

1.1. Biserica Ortodoxă Română devine Patriarhie.

După Marea Unire de la 1 decembrie 1918, Biserica Ortodoxă Română a dorit încorporarea, sub conducerea Sfântului Sinod de la București, prin contopirea tuturor organismelor sale, a tuturor provinciilor românești unite la sfârșitul Marelui Război. Acest eveniment va avea loc abia în 1925, ca urmare a tergivesărilor cauzate de specificitatea noilor provincii românești anexate. S-a vorbit și despre o ocazie ratată de unificare între Biserica Ortodoxă și cea Greco-Catolică¹⁹, dar diferențele erau destul de puternice, iar rănila trecutului încă deschise. În 1918 muriseră mitropoliții transilvăneni, atât cel ortodox, Vasile Mangra²⁰ și cel greco-catolic, Vasile Mihalyi²¹. Mulți considerau că sosisse momentul mult așteptat al unității Bisericii române, dar nu s-a întâmplat astfel, pentru că noul mitropolit al Blajului, Vasile Suci²², n-a vrut să rupă relațiile cu Roma²³. Dintr-un dialog al lui Vasile Suci cu istoricul Ioan Lupaș se poate deduce cât de importante erau, pentru înaltul prelat, legăturile cu Roma²⁴. Era crezul lor, așa cum vom vedea și în 1948.

La invitația ierarhiei ortodoxe de a reveni la Biserica Mamă²⁵ credincioșii greco-catolici au răspuns: „presupunând chiar imposibilul,

¹⁹ Constantin I. STAN, *Patriarhul Miron Cristea - O viață - un destin*, București 2009, pp. 230-231.

²⁰ Vasile MANGRA (1850-1918), mitropolit ortodox al Transilvaniei din 1916, a fost un luptător pentru drepturile românilor din acea provincie; către sfârșitul vieții sale s-a situat pe o poziție politică diametral opusă. Vezi Pr.Prof.Dr. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, București 2002, p. 266.

²¹ Vasile Mihalyi (1841-1918), episcop greco-catolic al Lugojului din 1875 și apoi mitropolit al Blajului din 1895. A luptat împotriva maghiarizării învățământului românesc din Transilvania. Vezi Pr.Prof.Dr. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, cit., pp. 291-292.

²² Vasile SUCIU (1873-1935), protagonist activ al evenimentelor înconunate cu marea unire de la 1 decembrie 1918; consacrat în 1920 ca mitropolit al Blajului, s-a dedicat unei acțiuni de mare amploare în vederea consolidării și reînnoirii Bisericii unite. Vezi *La Romania e la Santa Sede*, cit., p. 36.

²³ *Istoria Bisericii Române*, Vol.II (1632-1949) îngrijit de Pr.Prof. Gheorghe I. MOISESCU, București 1957, p. 602.

²⁴ Octavian BĂRLEA, *Tendențe de armonie în România între ortodocși și uniți începând de la primul război până azi*, în „Perspective”, august 2001, pp.10-12.

²⁵ Când ne referim la „Biserica Mamă” trebuie să se înțeleagă Biserica Ortodoxă Română.